

КНИГА СИЛИ

ВОЛЯ

ВІРА

ДЕРЖАВА

РУЇНА

БОРОТЬБА

ХРАНИТЕЛІ

ЗАХИСНИКИ

Увага!

Цикл не містить вигаданих персонажів та подій.

Реальні імена запорозьких козаків узяті з козацьких реєстрів 1572, 1578, 1581, 1590 рр.; з офіційної документації того часу (універсали, листування, грамоти, інструкції тощо); з літописів: Баркулабівського, Биховця, Авраамки, Красинського, Рачинського, Короткого Київського (Супрасльського), Густинського, «Літописців Волині і України», Львівського, Острозького, Межигірського; з мемуарів та щоденників очевидців і учасників подій, із тогочасних хронік. Однак доволі часто про цих козаків відомо лише ім'я чи прізвисько та участь у тих чи інших подіях, а от дати їхнього народження чи смерті невідомі.

Попереджаємо!

Певні містичні події, які відбувалися з Автором під час збирання матеріалу для Книги та спілкування з нащадками тих, хто зберігає тавмницю Сили, вплинули на текст. Тому читання Книги Сили може супроводжуватись несподіваними ефектами.

ВАЛЕНТИН
ТЕРЛЕЦЬКИЙ

КНИЖА БОЖИЯ

◆ ВОЛЯ ◆

Передмова

У цій книзі немає жодного вигаданого персонажа, жодної вигаданої події, жодного вигаданого явища. Усе це колись відбувалося в реальності. І все це тепер має стати відомим, бо «прийшов час», як того хотіли деякі учасники тих далеких подій.

Але спочатку трохи передісторії.

Навесні 2015 року на запорізькому телебаченні я розпочав новий проєкт — авторську телепрограму «Козацька звитяга», присвячену історії та сучасності українського козацтва. Під час роботи над нею я відкривав для себе (і, зрештою, для глядачів) багато цікавої, досі не відомої широкому загалу інформації. Першоджерела, рідкісні архівні й колись засекречені документи, маловідомий фольклор, забуті спогади сучасників. Іноді все це викликало шок, інколи — бажання кричати вголос: «А ви це знали?» У відповідь мене багато хто питав: «Ти ж тепер, напевно, про все це напишеш щось художнє?». Тоді я лише знизував плечима, бо в «художньому плані» мене цікавили все-таки інші речі.

Аж ось «тиркнуло» мене влітку 2016-го — коли наша знімальна група побувала в кількох експедиціях зі збору матеріалу для другого і третього сезону програми в забутих, закинутих і напівзнищених козацьких селах колишніх Вольностей Війська Запорозького Низового. Я, мій оператор Ілля та організатор цих експедицій, співавтор нашої «бойової» рубрики, Президент Всеукраїнської Федерації «Спас» Олександр Притула побачили й почули таке, що не могло не наштовхнути на задум чогось глобальнішого, ніж наявний телепроєкт. У мене це вилилося спочатку в науково-популярну статтю про запорозьких характерників, де я спробував бодай пунктирно окреслити тему, до якої тільки-но підбирався. Але цього було замало. Саме того спекотного літа, повертаючись із цих емоційно та інформаційно насичених мандрів, я зрозумів: у моєму письменницькому житті починається новий, зовсім не схожий на весь попередній досвід етап. Ну а остаточно ідея цього твору «народилася» вже у Львові, у вересні того ж року, коли я презентував на Форумі видавців свою нову на той час книгу «Кілька років зими». Саме там, під час нічних прогулянок занедбаними міськими нетрями в околицях собору Святого Юра, отримав чіткі знаки того, що маю розпочати новий роман. Уже в потязі дорогою додому, вночі,

під стукіт коліс, прийшла, нарешті, і сама структура майбутньої книги. Не фрагментарно, а одразу, однієї миті я зрозумів, що вона є. Далі були збір та систематизація матеріалу, нотатки, чорнові записи, консультації з тими, хто *знає*.

Щодо тієї загадкової книги, про яку йдеться в цьому творі, то я не дам однозначної відповіді, бачив я її чи ні. Ми всі тоді щось бачили, щось чули, щось думали. Книга, безперечно, існує, але в руки стороннім її не дають. Я знаю, де вона перебувала на момент початку роботи над цим твором. Але говорити про це мені поки що не дозволено. Можливо, колись і для цього «прийде час», а сприятиме швидшому його настанню якраз оця моя книга...

28 листопада 2016 р. Б.

1501, квітень, Трипілля

...днесь гарцовал я Божию милостию през край наш прадавній леліяний, бачив преизлиха народу валечного та барзо гордовитого. Всяка буйна голова оукраїнська дома рідні покидає і збройно в Степ йде, жеби звитяги напитися назбит і нові дороги фарижами моцними істоптати. Тії люде ся мянують Козаци і голову осібну на раменах тримають. Землю нашу отню вспак від поганих повернути замишляють. Маю мниманє, же до воцтва державного треба паче затягти сього зацного народу.

До погоні за потомним треба ставати, яко до гонитви за жада-ним. Тойді і радість стрічі буде велце знагла і нарочита...

Сивий, наче ковиловий степ наприкінці весни, дід розтер у руках якусь травичку, приклався гачком довгого носа до тремтячої, майже прозорої долоні, примружив від задоволення очі й завмер. Про те, що старець іще живий, сповіщав лише вітер, який погойдував його кошлату бороду й змушував зрідка посмикувати волохатими ніздрями. Чорнявий хлопчик, який прийшов разом зі старцем, дикий і найжачений, немов вовчєня, позирав з-під лоба на тутешніх рожевощокіх дітей, що галасливо вовтузилися довкола. Босонога малєча навзаєм із цікавістю спостерігала за дивними зайдами, які зранку Великої Суботи несподівано з'явилися у їхньому звичай тихому й усамітненому Трипіллі.

Занімілий дідусь, певно, так би й сидів мовчки до самої ночі, розкошуючи пахощами своєї травички, та найбільш нетерплячий з-поміж дітлахів — кирпатий Яцько — зірвав довгу стеблинку і під схвальне лопотіння інших полєскотав дідів ніс-гачок. Хлопчик-вовчєня загрозиливо вишкірив зуби і хижо загарчав. Старець злегка смикнувся і неохоче розплющив очі. Він ніби щиро здивувався побаченому світу, повів довкола більмастими очима, а потім почав копирсатися в своїй подертій торбі, що звисала на широкій лямці з його плєча до самих босих, порєпаних ніг. При цьому він щось стурбовано бурмотів собі під ніс і блаженно підкочував очі. Аж раптом спинився і суворо поглянув на дітей, що посміювалися з дивного прибульця.

— Ходіть-но до мене, пуп'янки трипільські!

Діти замовкли, але з місця не рушили. Тоді дідуган сам пришкандибав ближче до дітлахів і пильно роздивився кожного з них. Дістав з торби жменю своєї травиці, розім'яв між пучок і простягнув малечі.

— Ану, втягніть цей запах! Що нагадує? Так! Ще нюхайте, ще! Запам'ятовуйте його — так пахне ваш Дім, ваша земля. Хто хоч раз відчує його, той вже ніколи не забуде. Це, діточки, євшан-зілля, воно зцілює від звородіння. Доля кидатиме вас по світах і позасвіттях, але цей запах у споминах завжди повертатиме вас до рідного порогу.

Діти по черзі нюхали розтерту травицю й теж за прикладом старого заплющували очі та примовкали. Дід підсміювався беззубим ротом і вів далі:

— А поріг цей вріс у землю, що краєм зветься. Рідний край, найкращий, скупний¹, бо тут Скупа вкраїнська постала. Оу-країна — край початку всього. І життя, і віри нашої давньої, і народів, що усім світом помандрували, і мов земних, і ремесел. Рій родів оукраїнських здавна вкоренився на цій землі. Ось, бачите це? — дід дістав із торби куряче яйце і повертів ним перед дітьми. — Ви їсте такі щодня, а на Великдень ними, розписаними, залюбки христосуетесь. Як-от і завтра зраночку вже будете робити... Але не відаєте ви головного, що це яєчко — джерело і захист всякого достатку. Як оте яйце-райце — чули, певно, казочку таку? Отак і наш край — це зародок, яйце світу сього. І пішов світ гуляти, а материнське лоно залишилось там, де і має бути — у цій землі. Тільки треба його плекати й берегти безнастанно.

— Від кого берегти, дідусю? — спитав кирпатий Яцько.

— Від злих людей, хлопче, своїх і чужих, — дід розбив яйце об камінь, на який знічев'я присів, полуцив і роздав шкаралупки дітям. Яйце він з'їв сам.

— Це освячене яєчко, тому ви, дітки, киньте сьогодні ці шкаралупи в річку, і вони попливуть до Дніпра, потім — до Чорного моря, а звідти за три з половиною тижні принесе їх вода до країни рахманів. З цього блаженні рахмани довідаються, що на живій землі настав Великдень, тому й собі почнуть святкувати.

— А хто такі рахмани? — запитав Яцько.

— Це такі істоти: мерці — не мерці, люди — не люди, духи — не духи. Вони моляться за нас щохвилини і бережуть тим наші душі від зневіри.

¹ Скупа вкраїнська — назва землі, де перші роди об'єдналися (Черкащина, де ріка Супой). Це є в переказах і карбах козацьких, зокрема у Скупському переказі.

Той вирій, де живуть рахмани — сповнене достатку й благополуччя місце. Як рай небесний, що вам у церкві про нього пан-отець розповідав.

— Отой вирій, куди птахи відлітають щороку?

— І птахи, синку, відлітають, і змії також на Здвиження відповзають — кожен у свій вирій. Але іптаство, і зміяцтво вилуплюється з яєць. Пташиний вирій — на теплих водах, за пущами і за багатирами¹, а гадючий — в Руській землі. Змії землю стережуть, а птахи — небо. Мусимо поважати їх, як і пращури давні поважали. Бо людські роди залежать від тваринних родів, всі ми пов'язані спільною пуповиною. Усі ми з яйця вишли, і всі колись у вирій підемо.

У цей час до села, збиваючи щільну куряву, в'їхав загін панцирних бояр². Кременний ротмістр³ у лискучому панцирі та шоломі-шишаку, котрий очолював підрозділ, скочив із гнідого коня біля криниці й підняв цебро з водою. Вдосталь напившись, він передав його своїм воїнам й уважно обдивився довкола. Нікого, окрім старця з дітьми, не помітивши, ротмістр неквапом підійшов до них. На зарослому кудлатою посивілою бородою обличчі яскраво виділялися чіпкі смолянисті очі, які одразу уп'ялися в дідугана з хлопцем-вовчечям. Старець, помітивши увагу до себе, міцніше стиснув свій сучкуватий костур і скосив більмастий погляд на прибулого.

— Ви, діду, мабуть, не тутешній?

— А звідки тобі це видко, вояче?

— Та бачу по пилюзі на ваших ступнях — мабуть, здалеку прийшли. Я — ротмістр війська Великого князя Литовського Остафій Дашкевич. Після Великодня ми вирушаємо на нову війну з Московщиною⁴, а тут я мушу забрати до свого загону десять кіннотників... Староста і весь народ, я так розумію, зараз у церкві. Мабуть, нам теж не завадить висповідатися та причаститися перед походом. Та й службу великодню відстояти,

¹ Багатирі — давня назва камінних скульптур у Степу.

² Панцирні бояри — важко озброєні кіннотники на Русі у XV–XVI ст., які несли службу у війську Великого князівства Литовського (далі — ВКЛ). Набиралися із зубожілих бояр, селян, козаків і звільнених невільників.

³ Ротмістр — командир роти (хоругви, корогви) у литовському та польському військах. Кінні та піші роти могли налічувати від 100 до 200 вояків і ділилися на десятки. З рот склалися полки. Відповідав чину капітана в інших арміях Європи.

⁴ Війна 1500–1503 рр. між Великим князівством Литовським, Руським та Жемантійським, до складу якого входили руські (українські) князівства, і Великим князівством Московським за спадщину Київської Русі.

свічечку Богоматері поставити, у Бога, та й у всього небесного воїнства помочі попросити, — ротмістр знову уважно поглянув на старого. — Ви, діду, певно, з бродників¹ старовинних?

— Так, із тих людей, різних кочових та неосілих, оукраїнського роду-племені. Колись-то бродниками називалися, а ще раніше — оуличами, а до того — антами, а в далекі часи — аріями... А ти, я бачу, стрілець? — дід кивнув на аркебузу², що висіла у шкіряному чохлі біля сідла ротмістра. — І смерті не боїшся, видно по очах.

— Не бійся смерті, поки живеш — її нема, а як умреш — тебе чортма! Так наші козаки говорять. Чув про таких?

— Аякже, чув! Та й бачу їх щодня довкола, бо споконвіку цей народ тут живе... Іду я на Мигійський острів на Бузі. Там наші збираються — Відуни, дехто. А зі мною — ось цей хлопак, чортеня мале. Прибився на Поліссі до мене, без роду, без племені, сирота. Ані імені свого не знає, ані рідного місця. Хробаків лісових їв та дикий мед лапав прямо з бджолиного лігва. Тож я його Лісуном і прозвав. Здібності деякі має малий... Як і ти — теж бачу по очах. Маєш у собі дещо, від народження дане, але не пробуджене...

— Не задивляйся в чужі очі — можеш броду не знайти... А що там, на тому острові, є?

— Земля там шепоче, вода там співає, а небо сурмить. Сильне місце там, споконвічне, дике і недоторкане. От і притягує різних — таких, як я. І тобі там треба побувати, навчитися дечого. Ми своїх завжди раді бачити.

— Ну, може, після цього походу й навідаюся до вас, якщо живий буду... Бувай, броднику, — ротмістр побачив людей, що йшли з церкви, поплескав старого по плечі, і рушив назустріч місцевому уряднику.

— Будеш живий, куди подінешся... А мені, дітки, пора звідси сунути далі. Кличе мене в дорогу й мій вирій.

Дідусь підвівся і разом зі своїм малим супутником пішов геть із села, не зважаючи на здивовані погляди жителів, що якраз почали збиратися біля панцирних вершників. Уже на вигоні їх наздогнав і заступив дорогу кирпатий Яцько.

— Візьміть із собою до тих країв, де небо сурмить! Візьміть, діду! — потупивши погляд, пробурмотів малий. — Я теж хочу навчитися дечого.

¹ Бродники — в XII–XIV ст. слов'янське населення нижнього Дніпра, узбережжя Азовського моря, нижнього Дону і Подунав'я. Вели войовничий і мандрівний спосіб життя.

² Аркебуза — ручна вогнепальна зброя, довга гнотова дульнозарядна рушниця.

А вдома мене ніхто не шукатиме: батьків торік вбили у полі татари, а дядько мій, хоч і взяв мене до своєї хати, та звідтоді часто б'ється і свариться...

Старець поглянув у бік села. Там всі були зайняті збором своїх кіннотників до панцирного загону. Яцько молитовно склав ручки біля підборіддя і благально дивився волошковими очима на діда. Старий ствердно кивнув. Хлопчик Лісун загрозово вискалився. Боязко позираючи на нього, Яцько пішов слідом за ними.

1528, червень, колишня сторожова вежа Вітовтової митниці у пониззі Дніпра

...великий гетьман литовський Костянтин Острозький ітме купно з старостою хмільницьким Предславом Лянцкоронським габати Очаків. Комоні і бидло гоїне звідти переймати. Мені звелів на потребу воїв охочих та й козаків у гуф набирати.

Жона мого черкаського кухаря Стефка рече — знайшли ж бо далекі землі воювати! Он десь в Індії якийсь Бабура імперію череватих монголів зафундовав. Так я того Бабуру знаю, се сусіда мій, рибалка з-понад Дніпра, жесь літ п'ять тому подався на Низ, до Хортичого острова. Козакує тепер у далеких краях...

Літня гроза одразу принесла очікуване полегшення. Задуха відчутно спала, денна спека під вечір відступила. Темне небо над степом раз по раз роздиралося срібно-вогненними зблисками, ніби десь там, на заході, й досі тривав запеклий бій. Вряди-годи зривалася злива, але рвучкий вітер-степовик щоразу відносив її далі вниз понад рікою. Повітря, насичене солодкавим запахом буркуну та іншими густими пахощами, розливалось довкола млосною вологою теплотою. Коли вітер стихав, прозора червнева темрява по вінця сповнювалася тишею. Але ненадовго. Знову блискало і гримало на заході, знову налітав дощовий вітер, знову вдоволено шуміла та пахкотіла вмита і причепурена ніч.

Вони залишили коней та охорону в ярку, пройшлися втрьох до колишньої сторожової вежі Вітовтової митниці¹. Князь Костянтин йшов останнім і ненадовго затримався біля самої вежі. Важко відсапуючись, він обперся об стіну, заплющив очі й прошепотів у густу сиву бороду, наче пригадав щось давно минуле. Лянцкоронський обернувся і тихо спитав:

— Чому саме тут, пане Костянтине? Тут усюди татарва...

¹ Вітовтова митниця — найпівденніший прикордонний пункт Великого князівства Литовського, митниця біля перевозу через Дніпро за часів литовського князя Вітовта.

— Ні, зараз тут найбезпечніше. Мої дозорці донесли, що у тутешній фортеці лишився лише невеликий гарнізон. Більшу частину воїнів вони відправили в очаківські степи, аби допомогти туркам відбитися від нас.

— Вони — туди, ми — сюди. Розумно... Головне, аби ми встигли повернутися до війська, перш ніж в Очаків надійде ця допомога.

— Встигнемо, — князь відштовхнувся від стіни і рушив далі.

У цілковитій темряві вони дісталися до низького входу в башту. Над степом якраз пронеслася чергова злива. У вежі було темно, вогко і не політньому прохолодно. Дашкевич про всяк випадок дістав з-за пояса важкий турецький пістоль, але князь заперечливо похитав головою. Вони стали під стінами башти й зачалися у пільмі.

Чекати довелося недовго. За кілька хвилин ззовні почулися легкі кроки і стихнені голоси, потім блимнуло похливе світло невеликого смолоскипа, запаленого лише біля вежі. Одразу за цим у проході з'явилася довготелеса постать у чорному плащі з білим восьмикутним хрестом на грудях. Ще доволі молодий чоловік із довгим чорнявим волоссям і блискучими оксамитовими очима поволі обвів поглядом всіх присутніх. У мерехтливому світлі його маленького смолоскипа було помітно, що гість тримається спокійно і навіть дещо відсторонено.

— Доброго вечора, панове, — сказав він рівним голосом із помітним французьким акцентом. — Ви прибули вчасно. Оскільки ми під самісіньким носом у татар і це доволі небезпечно для всіх нас, пропоную одразу перейти до справи. Моє ім'я вам відоме з попередніх перемовин. Але мушу відрекомендуватися особисто — Клод де ля Сангль, кавалер Ордену Святого Іоанна Єрусалимського¹. Як ви знаєте, у Великому князівстві Литовському я перебуваю з особливою місією вже два роки. Обставини змушують мене завершувати всі справи і повертатися до Мессіни². Але моя місія не буде завершеною, якщо я не передам ось це саме вам...

Лицар плавним рухом дістав з-під плаща товстий пергаментний зшиток, обтягнений грубою шкірою. Повертів його в руці, розглядаючи пильно воєвод, а потім підійшов до Острозького і простягнув зшиток йому.

— Беріть, тепер це ваше. Моя справжня місія від цієї миті завершена, — де ля Сангль злегка вклонився князю, а потім по черзі Дашкевичу і Лянцкоронському.

---

¹ Орден Святого Іоанна Єрусалимського (госпітальєри, іоанніти) — лицарсько-чернечий орден, заснований наприкінці XI ст. в Єрусалімі. Єдиний з п'яти орденів хрестоносців у Святій Землі, що безперервно діє до цього часу.

² Місто в Італії, де на той час перебувала частина лицарів Ордену Святого Іоанна Єрусалимського.

— Невже це вона? — тихо спитав князь. — Та сама таємна книга, про яку мені писав пан де л'Іль-Адам?

— Так. Цей фоліант пробув в Ордені майже триста літ. Ми більше не маємо права зберігати його у нас, бо настав час повернути цю реліквію вашому народу.

Острозький обережно розгорнув фоліант. Дашкевич і Лянцкоронський приступилися ближче до великого гетьмана литовського. У непевних відблисках лицарського смолоскипа вони побачили чисті жовтаві сторінки, які містилися під шкіряною обкладинкою. Жодного слова, жодної букви не було всередині цього дивного фоліанта. Де ля Сангль на їхнє здивування ледь усміхнувся, але вмить знову зробився відсторонено-збайдужілим.

— Колись ваша держава — Русь — була великою і могутньою, багатою і щасливою. Їй підкорювалися інші народи, в ній процвітали ремесла, торгівля, будівництво. Прадавні хранителі духу вашої благословенної землі та вашого велемудрого народу записували все, що з ними відбувалося, до цієї книги. Але згодом велика держава почала розвалюватися, у ній запанували розбрат, гординя й чвари. Брат повстав проти брата, батьки почали вбивати своїх дітей, а діти — продавати своїх батьків. Князі зажадали особистої необмеженої влади, полилася братня кров, почався розкол, що врешті призвів до занепаду. Господь наш покарав невдячний народ нашестям темної сили, яка майже знищила вашу землю, розорила квітучі міста, поруйнувала Божі храми, спалила дощенту все надбання предків. І сторінки фоліанта від цього побіліли. Усе, написане доти вашими хранителями, зникло. Книга оновила сама себе. Так, нібито однієї миті перервався зв'язок поколінь, — лицар трохи помовчав, похмуро роздивляючись фоліант у жовто-синіх спалахах вогню, а потім продовжив: — Хранителі духу вашого народу, відомі як каліки перехожі¹, часто бували в Святій Землі, дехто став кавалером нашого Ордену, також й інших лицарських братств. Вони й принесли нам оцю книгу на зберігання — до того часу, коли у вашій країні знову прокинеться отой дух, який має розпочати відродження цілого великого народу на його власній землі. Ми зберігали її весь цей час — і в Святій Землі, і потім на Кіпрі, і на Родосі. Але п'ять з половиною років тому Орден мусив полишити нашу останню вотчину. Настали тяжкі й темні часи і для госпітальєрів. Нової вітчизни ми поки що не здобули, хоча пошуки тривають щодня. Тут, у Литві, ми також намагалися знайти прихисток, але виникли певні складнощі. Однак месір

---

¹ Каліки перехожі — утаємничене братство прочан з Русі до Святої Землі в часи Хрестових походів.

Філіп де Вільє де л'Іль-Адам, гранд-магістр Ордену, вже відкликає мене до нашого теперішнього тимчасового пристановища у Мессіні. Одночасно він наказав передати цей фоліант саме вам, бо настав час. Так вважає Великий Капітул Ордену¹. Так хоче Господь наш Всемогутній. Я всього лише провідник Його волі.

— Що нам робити з оцим?

— Мабуть, вам треба наново заповнювати цей фоліант, писати з чистої сторінки. Настав час створювати нову історію вашого народу. Але ця книга — лише віддзеркалення стану його душі. Зрештою, це лише жовті пергаментні сторінки, обтягнуті шкірою. Направду, ваше головне завдання в іншому — відродити, захистити і зберегти цю душу. Для досягнення цієї мети у вас все є. І можливості «руського Сципіона»², вельмишановного і найбільшого друга нашого Ордену, — при цьому лицар знову пильно поглянув на Острозького, — і велика воїнська сила кавалера найдавнішого лицарського братства — Ордену Лицарів Гробу Господнього³, — де ля Сангль перевів погляд на Лянцкоронського, — і певні знання та особливі вміння знаменитого козацького богатиря, — його погляд зупинився на Дашкевичі.

— Дещо вміємо, дещо й знаємо, — відказав канівський та черкаський староста, хитро мружачи свої жорсткі смолянисті очі.

— От якраз ці ваші знання і мають знадобитися, бо охочих дізнатися, що саме ви захищаєте та оберігаєте, буде чимало, повірте мені. Посвячені люди мусять щодня і щоночі охороняти того, хто писатиме нову історію вашої землі.

— А ось за це не хвилюйтеся! На тих охочих ми знайдемо управу. Сили, про яку згадував щойно пан лицар, дякувати Богові, у нас достатньо, — зблиснув важким поглядом Лянцкоронський. Його велетенська долоня міцно стиснула руків'я меча на поясі.

---

¹ Великий Капітул Ордену — вищий дорадчий орган.

² «Руський Сципіон» — Публій Корнелій Сципіон Африканський (236 до н. е. — 183 до н. е.) — політичний, державний і військовий діяч Римської республіки, найкращий римський полководець Другої Пунічної війни. Так сучасники називали князя Костянтина Острозького.

³ Орден Лицарів Гробу Господнього — найдавніший лицарсько-чернечий орден хрестоносців у Святій Землі. У битві при Хаттіні (1187 р.) Орден втратив весь особовий склад на чолі з Великим Магістром. Інша назва — Пріорат Сіону. У 1480–1495 рр. Орден було тимчасово відновлено в Єрусалимі. Саме тоді Предслав Лянцкоронський здійснив паломництво до Єрусалима й отримав титул Кавалера Ордену.

— Ви казали про дух народу, який ми мусимо оберігати. В чому він криється? — спитав князь Острозький.

— Ви самі зрозумієте це, — відповів госпітальєр, ретельно обсмикнув свій плащ і додав, виділяючи кожне слово: — Ви і так знаєте, бо інакше не шукали б цього в цих диких краях.

Воєводи перезирнулися. Але посланець більше нічого не казав. Острозький подякував госпітальєру за довіру. Де ля Сангль ще раз стримано всміхнувся, увіткнув смолоскип у держак на стіні й попрямував до виходу. Там він зупинився, знову поглянув на воєвод, шанобливо вклонився і зник у темряві, що коливалася мокрими фіолетовими хвилями навколо вежі.

Воєводи по черзі обережно обдивилися фоліант. Саме тої хвилини усередину зазирнув молодий поручник¹ другої особистої хоругви великого гетьмана Олександр Чорторийський, який стривожено повідомив, що з боку фортеці Іслам-Кермен² розпочався підозрілий рух — цілком можливо, татари помітили їхнє перебування у закинутій вежі. Воєводи загасили смолоскип і поспіхом покинули башту.

— Що будемо робити з фоліантом? — спитав Дашкевич, коли вони підійшли до прихованих в ярку коней.

— Він має лишитися у когось із нас, — відповів Острозький. — Я не можу взяти на себе сю відповідальну справу, бо діла державні переважають все інше. Та й часу земного, боюся, Господь мені мало залишив...

— Ми, панове лицарі, всі тут немолоді. І це засмучує найбільше, — Дашкевич натягнув по самі брови свою високу суконну шапку, обрамлену лисячим хутром, і поглянув на Лянцкоронського.

— Для діла сього богоугодного потрібен хтось молодший, ніж ми. Хранителем цього має стати людина хоробра, розумна, розважлива, і... молода. Ще й, до того ж, руська з походження. А я — Лях Сердешний, так мене начебто кличуть у козацтві, — Лянцкоронський зробив спробу посміхнутися, але скупа лицарська усмішка одразу загубилася в численних зморшках і шрамах його грубого булькатого обличчя та остаточно розтанула в густій сивій бороді. Натомість він промовисто брязнув своєю байданою³ з лиску-

---

¹ Поручник — офіцер у литовській та польській арміях, за рангом нижчий від ротмістра. У роті зазвичай було два поручники. Відповідав чину лейтенанта в інших арміях Європи.

² Іслам-Кермен (Аслам-Кермен, Аслам-Город) — татарська фортеця на лівому березі Дніпра, навпроти Таванської переправи та острова. Сучасне місто Каховка.

³ Байдана — різновид кольчуги з широких пласких кілець.

чими кованими наплічниками і поліз на коня. — Дух цього народу і цієї землі має зберігати їхній син, з плоті й крові. Я так вважаю.

— Ясно. Се все означає, що ви довіряєте справу мені, — сказав Дашкевич, також сідаючи на коня.

— Ти, пане Остафію, хоча і трохи старший за нас з паном Предславом, але є якраз людиною тямучою. На це і пан де ля Сангль вказав, — князь Острозький замовк, поки сідав на коня з допомогою двох слуг, потім продовжив: — Ми знаємо, що тебе куля ворожа не бере, що ти можеш вільно зайти до татарського табору і вони приймуть тебе за свого, а вийти звідти можеш непомічений навіть собаками. Що легко тобі даються чужі мови і що ти неабияк знаєшся на розвідувальній справі. Та й бачив я тебе не раз в ділі на бойовищі. Згадати хоча б Оршу чи Ольшаницю¹.

— Та й козаки тебе шалено люблять, — підхопив Лянцкоронський. — Навіть своїм гетьманом називають.

На цих словах великий гетьман литовський здивовано повів бровою у бік Дашкевича, але той похмуро дивився поперед себе, ніби й не чув їхніх слів.

— Он, коли ти шість років тому на Дніпрі потрапив у татарський полон, так твої козаки багато днів по тому тебе оплакували. Я чув це на власні вуха. Вони ж не знали, що пан Остафій живий, та ще й скоро повернеться, — вів далі хмільницький староста.

— А як пан Дашкевич утік із татарського ув'язнення? — жартівливо підтримав товариша Острозький. — Ніхто цього не знає, а сам він не розкаже. З самого Перекопського замку, та ще й на кращому скакуні-бахматі²! Одне слово — богатир.

— Все одно треба шукати хранителя-наступника, молодого і завзятого. Пан Предслав правду говорить, — озвався нарешті Дашкевич, коли вони рушили темним степом у напрямку річки Бургунки. — Але як розпізнати його? Як знайти і не помилитися при цьому? Мій син Криштоф для сього діла не годиться, бо слабкий до розваг та різних світських спокус.

— Я розумію тебе, Остафію. Мій старший син Ілля — молодий і завзятий, але... Не бачу я його хранителем духу цієї землі. У нього, мабуть, інша доля, — спохмурнів князь.

¹ У битві під Оршею 8 вересня 1514 р. війська ВКЛ під командуванням князя Костянтина Острозького завдали нищівної поразки військам Московії. У битві під Ольшаницею 27 січня 1527 р. русько-литовське військо під проводом князя Костянтина Острозького завдало нищівної поразки татарам.

² Бахмат — порода татарських коней.

— Мої нащадки всі померли малими, тож я, мабуть, так і відійду самотнім, — відізвався Лянцкоронський.

— Тоді шукатимемо. А поки що фоліант потрібно заховати в надійному місці, — сказав князь, пришвидшуючи коня.

— Я покладу його поки у себе в Трахтемирові¹. Місце надійне. Під монастирем ще з давніх часів є потаємні печери, там і я маю сховок. А хранителя шукатимемо разом, — Дашкевич ударив коня нагайкою і полетів у ніч перед всім загоном.

---

¹ Трахтемирів — давньоруський монастир і поселення на березі Дніпра.

Зміст

Передмова	5
1501, квітень, Трипілля	7
1528, червень, колишня сторожова вежа Вітовтової митниці у пониззі Дніпра	13
1532, травень, побіля Черкас	21
1535, січень, Трахтемирів	27
1545, вересень, Степ.	33
1550, грудень, Краків	39
1553, вересень, Мальта	47
1553, листопад, Стамбул	54
1554, червень, Острог.	59
1557, серпень, острів Мала Хортиця	66
1560, лютий, Москва	73
1563, травень, Кам'янець на Поділлі.	79
1563, жовтень, Стамбул	85
1569, червень, Люблін	90
1569, червень, Варшава	96
1573, лютий, Шамотули, Велика Польща.	103
1573, травень, Чорне море, біля острова Гадячий	109
1573, серпень, Мисткі-Рим, біля Високе Мазовецьке, Підляшшя	114
1574, березень, Немирів.	119
1574, червень, біля Кагульського озера, Молдавія	126
1576, червень, Запорожжя.	132
1577, квітень, Мигійський острів на Південному Бузі	140
1577, вересень, Запорожжя	147
1577, грудень, під Яссами у Молдавії	152
1578, 16 червня, Львів	156
1578, 15 вересня, Львів	162
1583, лютий, Трахтемирів.	168
1583, березень, Відень	177
1583, червень, Чорне море	181
1583, жовтень, Краків	190

1585, травень, Краків	196
1585, травень, Рим, Ватикан	202
1589, 1 січня, Січ на острові Томаківка	206
1593, лютий, П'ятка	211
1593, травень, Черкаси	218
1594, лютий, Прага	226
1594, червень, Січ на острові Базавлук, Запорозжя	234
1594, жовтень, Трахтемирів	242
1595, лютий, Остропіль, Південна Волинь	248
1595, березень, Бендери, Молдавія	253
1595, березень, Краків	258
1595, квітень, узбережжя міста Синоп, Туреччина	262
1596, лютий, Степань, Волинь	266
1596, ніч на 3 квітня	272
1596, початок червня, табір на ріці Солониця, недалеко від Лубен	281
1596, жовтень, Варшава	288
1597, 11 квітня, Варшава	295
1598, серпень, хутір Байбузи, поблизу Мошен	301
1599, травень, Чорне море побіля Гезльова, Крим	309
1599, жовтень, Київ	316
1600, жовтень, Буков, Мултянська земля	322
Іменний покажчик	329